

ШУМЕНЦИ В БЕЛГИЙСКИ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ (КРАЯ НА XIX – НАЧАЛОТО НА XX ВЕКА)

Росица Ангелова

SHUMEN CITIZENS IN BELGIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS
(END OF XIX - EARLY XX CENTURY)
Rositsa Angelova

Abstract: *The historical narrative depicts young people of Shumen who were educated in Belgian schools in the late nineteenth and early twentieth centuries. They studied in today's cities of Brussels, Liege, Ghent, Gembloux and Antwerp.*

In the period from 1879 to 1912, 39 young people born in Shumen studied in Belgian schools. Among them were the girls Hristina Velichkova and Elena Vitanova. Several of them studied at two or more universities. For example, Stefan Kurtev studied at the New and Old Universities in Brussels, as well as in Ghent, Boris L. Velev studied in Liege and Brussels. A significant number of these people later worked in various spheres of life – as military, officials, bankers, directors of institutions. Irrespective of the fact that some of them hadn't graduated from the respective institutions, they returned to their homeland with a good knowledge of European languages and familiarity with the achievements of the Western European civilization. Their large number, as well as the specialties chosen by them, are a vivid testimony to the aspiration of the young people of Shumen to receive better education and to contribute to the modernization of the Third Bulgarian State and their native Shumen.

Key words: *Shumen, Belgium, university, youth, education*

<https://doi.org/10.46687/PRVN9891>

Белгия се оформя като самостоятелна държава половин век преди Княжество България (1879 г.). Това се случва през 1831 г., когато принц Леополд Саксбургготски става крал на новата държава, наречена Белгия.

Белгия, разположена в северозападната част на континента Европа, е сред малките, но гъсто населени и най-урбанизирани държави на континента. Името Белгия се свързва с келтското племе белги, което населява областта и пада под римска власт през 57 г. пр. Хр. Кръстопътното географско положение превръща района през векове в основен търговски център и става арена и причина за много военни битки за надмощие и контрол. От XIX в. независимата държава Белгия обединява трите района – Фландрия, Валония и Брюксел, и заема площ от 30 528 кв. км. Постепенно обединена Белгия се превръща в една от най-проспериращите икономики в Европа и дава възможност в края на XIX и началото на XX век да се говори за прочутата „белгийска експанзия”. Експанзия, която достига границите на Третата българска държава и последната става привлекателна за белгийските инвеститори и търговци.

Икономически развита, Белгия полага грижи и за образованието. Най-старият и престижен университет води началото си още от Средновековието (Borisova 1995: 7-128; Mihaylova, Yanchovska 2007: 33-44). В Белгия има още няколко университета през разглеждания период, като само тези в Ганд (Гент) и Лиеж са държавни. Удивителният напредък в отношенията между Белгия и Княжество България допринася към Белгия да потеглят стотици младежи, които следват в средни и висши образователни структури.

Целта на настоящия наратив е да се представят шуменските младежи, които получават образование в белгийските учебни заведения в края на XIX и началото на XX в. Те се учат в днешните градове Брюксел, Лиеж, Гент, Жамблу и Антверпен. За проблема настолни са историографските текстове на архивистката в Свободния университет в Брюксел Андре Деспи-Мейер (Despi-Meyer 1986: 293-385); на Иван Танчев, посветен на белгийския принос в подготовката на български специалисти с европейско образование (1878-1912) (Tanchev 2001: 3-27), и на Александър Костов за обучението на български младежи в белгийски висши търговски училища до Първата световна война (Kostov 2005: 267-278).

Брюксел

Брюксел е столица на Белгия и най-голям град, разположен в централната част на страната. Той е една от трите области на Белгия, заедно с нидерландскоговорящата Фландрия и френскоговорящата Валония. Градът е разположен на река Сена. Сенчестите му булеварди, внушителните архитектурни паметници, изящните сгради и учебни заведения привличат умовете на Европа и в него действат различен по тип и дух университети.

Първият университет е открит през 1834 г. с подкрепата на франкмасонството и либералните политически среди и е наречен „Свободен университет“. Той има пет факултета: философски, юридически, естественонаучен, медицински и политически. Повече от половин век Свободният университет е еталон за независимо учебно заведение и, макар и частен, дипломите му имат стойност, равна на тези на държавните. Естествено, това става след като дипломантите му полагат изпит пред специална комисия, съставена от представители на държавните училища. Авторитетът му се подсилва и разкритите учебно-научни звена: Медицинско училище, Институт по механика, Институт по социология, Търговско училище и пр. (Tanchev 2001: 7).

През 1870 г. на същия принцип, но с различни идейни възгледи, започва да функционира „Нов университет“, който дотогава е част от Свободния университет. Различията се коренят както в конфликта на поколенията, така и в навлизането на нови философски и политически идеи най-вече около основоположника на позитивизма и научната социология Изидор Мари Огюст Франсоа Ксавие Конт (Fotev 2002).

Първоначално малцина българи се записват да учат в Новия брюкселски университет (НБУ). Причината си крие във факта, че дипломите, които издава образователната институция, са научни и не се легализират в Белгия. За разлика – студентите в Свободния университет в Брюксел и в Льовен (от Философско-литературния и Юридическия факултет) държат изпит пред смесена държавна комисия, в която има представители на държавните университети в Ганд (днес гр. Гент), Лиеж и Нов университет и получават държавни дипломи. В периода 1899-1912 г. НБУ остава без такава комисия. Чак през 1912 г. се нормализират условията за дипломиране на студентите от Юридическия факултет. Това затруднява учещите, тъй като, ако искат да узаконят дипломите си в Белгия, то те трябва да се явят на изпит пред централна комисия, която включва само представители на държавни университети.

По време на Първата световна война Свободният университет в Брюксел затваря врати и целият поток от чужди студенти се отправя към НБУ. Той се пълни

със студенти от Русия, Румъния и България и често е наричан „Балкански университет”. Според Андре Деспи-Мейер в НБУ се обучават за четвърт век повече от 815 българи, като най-голям е техният брой в навечерието на Първата световна война.

Новият брюкселски университет е значим образователен център, предлагащ разнообразна и често нетрадиционна подготовка. В него курсове по право и философия има още от 1894 г. През 1895 г. предлаганите курсове са оформени в четири факултета – Философско-литературен, Юридически, Природонаучен и Медицински. Тази структура дава възможност той да отговори на изискванията за университет съгласно действащото белгийско законодателство. През същата година се открива Политехническо училище, а през 1899 г. врати отваря Факултет по социални науки.

Годината 1899 е свързана с коренна реорганизация на университета. Остават да съществуват само Юридическият и Социалният факултети. Последният предлага курсове и от закритите Философско-литературен и Природонаучен факултети. С направената реорганизация се цели студентите да получат енциклопедични знания. Затова и Медицинският факултет е закрит, а Политехническото училище се институционализира като Индустриален институт.

Десетилетия по-късно, през 1911 г., се реформира Социалният факултет. Идеята е той да дава по-тясна специализация на студентите. По тази причина той е трансформиран във Факултет за социални, икономически и финансови науки. През 1914 г. се реабилитира частично Философско-литературният факултет, който е закрит още през 1899 г., като този път той е наречен „Курс по френски език”.

Интересен характер имат съществуващите към НБУ образователни институти. Безспорно с най-голям авторитет се ползва този за висши проучвания. Много посещавани са курсовете по академски, келтски, старосирийски и египетски език. Всекидневно се организират лекции по въпроси на хуманитаристиката или точните науки.

Обучението в НБУ има продължителност три години или шест семестъра. Няма изискване за завършен двегодишен подготвителен курс по право във Философско-литературния факултет, който е закрит през 1899 г. На практика подготвителните курсове целят овладяването на френски език и терминология, специфична за избраната от студента специалност. Заради отпадането им, студентите на НБУ са длъжни да защитят дипломна работа, факт, който не се среща в други белгийски университети. Трябва да се отчете и възможността, която имат училищата в Швейцария (Женева и Лозана) да узаконят дипломите си в НБУ. Тази възможност е свързана с това, че в периода 1899-1912 г. НБУ дава само научни дипломи.

Най-голяма е българската, в частност на шуменци, инвазия към Юридическия факултет и към социалните науки. При все че към 1888 г. в Княжество България има Юридически факултет при Висшето училище в София. Защо българите и в частност шуменци избират Брюксел? Градът е столица и е достъпен за всички европейци. Университетите му предлагат задълбочена подготовка в областта на юридическите и социалните науки, които в края на XIX и началото на XX век са модерни и атрактивни. Не е маловажен и списъкът с преподаватели, които четат лекции в университета. А сред тях се нареждат имената на утвърдени прависти като Леон Енбик, Жак де Кресониер, Анри

Лафонтен, Пол Спак, Едмон Пикар и Шарл Ванден Борен; либералите Пол Жарсон, Морис ван Менен, социалистите Луи Бертран, Луи до Брукер, Гийом до Греф, Жюл Дестре, Шарл Гьод, Камий Юисман и Емил Вандервелд (Despi-Meyer 1986: 296).

Важно е да бъдат отчетени българо-белгийските икономически отношения през разглеждания период. Значителни са белгийските инвестиции в редица захарни, кибритени и спиртни фабрики, както и в банковия сектор на територията на България. Не са за подценяване и белгийските интереси в областта на железопътното строителство. Белгийски капитал има в Кредитна банка, в Общата българска банка, както и в Балканска банка.

НБУ е закрит на 2 декември 1918 г. Като основна причина за това може да се изтъкне, че учебното заведение губи източноевропейските си студенти. А без тях то не може да се издържа финансово. След 1919 г. вакуумът се запълва от открития в София Свободен университет за политически и икономически науки.

Българите в брюкселските университети не са пасивни слушатели. Това красноречиво се доказва от факта, че ректорът на Новия университет Гийом дьо Греф посещава българската столица през октомври 1909 г. По време на своята продължителна визита – остава три седмици, той се среща с ученичките от Софийската девическа гимназия, както и с представители на просветното министерство, депутати, белгийски възпитаници, университетски професори. Посещението му е свързано с възникнали спорни моменти по отношение легализирането на дипломи от НБУ. Потвърдено било, че всеки завърнал се в страната български студент подлежи на държавен изпит за легализиране на дипломата си. Това обаче става само ако той докаже, че има средно образование и е преминал задължителния тригодишен университетски курс. А титлата „доктор по право” се дава след защита на дипломна работа.

Все от същата 1909 г. НБУ има вече свой официален представител в България. Това е Филип Панайотов, който изпълнява длъжността до закриването на университета през 1919 г. Именно обратната връзка, която той прави между университетското ръководство и дипломираните, довежда до промяна в учебните програми на изучаваните дисциплини. В своя доклад до управителното тяло Ф. Панайотов съобщава, че завършилите споделят за необходимостта от промяна в икономическата част на учебната програма за социални науки. Предложението им се базира на факта, че получаваните знания не импонират на съвременните икономически отношения в Царство България. Така иницирираната промяна довежда до реформата от 1911 г. в организацията на факултета. Трябва да подчертаем, че по това време повечето българи в НБУ учат едновременно право, икономика и финанси с цел получаване на много и различни знания и компетенции (Despi-Meyer 1986: 298-299).

Интересно е присъствието и на български момичета в брюкселските университети. Така в Лиеж се обучават 12 момичета, в Свободния университет 7, а най-много са в НБУ – 61. Сред тях са шуменките Анастасия Маринова, Райна Рачева, Сава Годорова, Христина Величкова и Елена Витанова, възпитанички на НБУ.

Завършилите Свободния и Новия университет в Брюксел намират добра реализация в Княжество България. Безспорно най-успелият е Никола Ив. Геннадиев (1868-1923) – дипломиран по право и политико-административни науки в

Свободния университет в Брюксел. Възпитаниците на НБУ се реализират като съдии, прокурори, чиновници в различни финансови и културни институции. Така шуменецът Стилиян Кутинчев е директор на Държавната печатница в София, Жеко Ив. Попов – директор на мини „Перник”, Ст. Кутинчев и Марко П. Божилов – чиновници в Министерство на търговията, промишлеността и труда.

Брой българи, обучаващи се в НБУ

	1910/1911	1911/1912	1913/1914
Българи	224	233	328
Общо	289	296	393

Източник: Despi-Meyer 1986: 295

I. Шуменски възпитаници на Свободен университет в Брюксел

Кардам Дечков Каров. Роден в Шумен през 1874 г. Завършва Школата за запасни офицери. Подпоручик от 1900 г. Служи в Осми резервен полк. Записан в Свободния университет: подготвителен курс за дипломна работа по природо-математични науки (1892-1893 г.); подготвителен курс за дипломна работа по природо-математични науки (1893-1894 г.); дипломна работа по химия, първа година – 1894-1895 г.; дипломна работа по химия: първа година – 1895-1896 г.; обща химия – 1895-1896 г.; дипломна работа по химия втора година – 1896-1897 г.; защитил дипломна работа по химия на 29 април 1897 г. (Despi-Meyer 1986: 303-304). Сведенията се потвърждават и от Райна Манафова, според която К. Дечков завършва с докторски изпит през 1897 г., след като е изпратен от Министерство на народното просвещение със стипендия през 1892 г. (Manafova, 1994: 123). След дипломирането си работи като учител по химия в русенски училища.

Стефан Куртев. Роден на 15 декември 1877 г. в Шумен. Записан да учи Политехника – трета година през учебната 1895-1896 г.

Ангел Панев. Роден в Шумен. Записан да учи Икономика през учебната 1902-1903 г.

Илия Стателов. Роден на 9 май 1885 г. в Шумен. Записан с подготвителен курс за инженерство през първата сесия на учебната 1908-1909 г. Записан и в Нов университет в Брюксел. Илия и Владимир са синове на известния шуменски адвокат Димитър Стателов. През 1937 г. те се издирват от Община Шумен за уреждане на имотни въпроси.

II. Шуменски възпитаници на Нов университет в Брюксел

Димитър Браваров. Роден в Шумен на 30 март 1887 г. Записва и учи Подготвителен курс по право през учебната 1913-1914 г.

Драгомир Шопов. Роден в Шумен на 23 април 1882 г. Записва и учи първа година по икономика и финанси – 1908-1909 г.; първа година икономика и финанси – 1909-1910 г., втора година икономика и финанси – 1910-1911 г. След завръщането си в Царство България Др. Шопов завършва Школата за запасни

подофицери. Подпоручик от 1905 г., поручик от 1913 и капитан от 1917 г. Известно време работи като счетоводител във фабрика за килими в Панагюрище.

Добри Илиев Добрев. Роден на 13 октомври 1886 г. в Шумен в многолюдно семейство. Баща му е майстор медникар. Завършва образование в Шумен. В периода 1903-1908 г. работи като нередовен учител в Североизточна България. През 1910 г. Добрев продължава образованието си в Белгия. Записва и учи в Нов университет в Брюксел подготвителен курс по право – 1910-1911 г.; подготвителен курс по право – 1911-1912 г.; курсова работа по право – 1912-1913 г.; дипломна работа по право – 1913-1914 г.; първа година икономика и финанси – 1913-1914 г.

Добрев завършва Школа за запасни офицери. Подпоручик от 1909 г., поручик от 1913 г. и капитан от 1 януари 1918 г. Участва в Първата световна война с чин артилерийски капитан.

През 1920 г. шуменецът Д. Добрев защитава докторат по право. През същата година се жени за музикалната педагожка Анка Томова Йоцова. Имат четири деца, едно от които умира рано. През 1927 г. се установява на частна адвокатска практика в Шумен. Работи като мирови съдия, областен съдия в Апелативен съд. В периода март 1935 – март 1938 г. е кмет на Шумен. Взема участие във Втората световна война. След 1944 г. се включва в местното самоуправление. Въпреки това през 1948 г. са му отнети адвокатските права. Умира след продължително боледуване през 1952 г. (Shepot v korenite. Vtora kniga 2006: 235).

Петър Добрев. Роден на 25 октомври 1885 г. в Шумен. Учи подготвителен курс по право през учебната 1913-1914 г.

Константин Елмазов. Роден в Шумен на 2 март 1883 г. Записва и завършва подготвителен курс по право през учебната 1909-1910 г.; Курсова работа по право – 1910-1911 г.; дипломна работа по право – 1911-1912 г.; икономика и финанси – 1910-1911 г.; социални науки – 1913-1914 г.

Васил Гаврилов. Роден в Шумен на 31 януари 1892 г. Учи първа година социални науки – 1912-1913 г.

Желез Банчев Желязков. Роден в Шумен на 15 декември 1880 г. Записва и учи подготвителен курс по право – 1910-1911 г.; курсова работа – 1911-1912 г.; дипломна работа по право – 1912-1913 г.; дипломна работа по право – 1913-1914 г.

Добри Иванов. Роден в Шумен на 15 август 1890 г. Записва и учи подготвителен курс по право през учебната 1913-1914 г.

Станчо Иванов. Роден в Шумен на 17 май 1884 г. Завършва Школата за запасни офицери, подпоручик от 1908 г., поручик от 1913 г., капитан от 22 септември 1917 г. В Брюксел записва и учи подготвителен курс по право през учебната 1913-1914 г.

Начо Константинов. Роден в Шумен на 9 април 1886 г. В Брюксел завършва подготвителен курс по право – 1913-1914 г.

Стефан Куртев. Роден в Шумен на 15 декември 1877 г. Учи в Свободен университет в Брюксел политехника трета година през учебната 1895-1896 г. После записва в Нов университет: политехника – 1897-1898 г.; 1898-1899 г.

Стилиян Атанасов Кутинчев. Роден в Шумен на 22 януари 1882 г. Баща му Атанас Папазов има кафене. В него на лавиците са наредени много книги.

Именно тук за първи път Стилиян Чилингиров, млечен брат на Ст. Кутинчев, се запознава с творчеството на патриарха на българската литература Иван Вазов.

Кутинчев учи в Белгия, където завършва подготовителен курс по право – 1908-1909 г.; курсова работа по право – 1909-1910 г. Специализира в Лиеж хигиена на индустриалното производство.

По време на Балканските войни (1912-1913) е доброволец към Санитарната служба, изпълнява и длъжността секретар на Главния инспектор. През 1914 г. отпечатва книгата си „Санитарната служба, Червеният кръст и Балканската война. Бележки и впечатления”. Директор е на Държавната печатница в периода 1918-1920 г. Още в началото на ХХ в. сътрудничи на промакедонското списание „Свято дело” под псевдонима „Ст. Жечкин”. Автор на значимото изследване „Печатарството в България до Освобождението. Принос към културната история на България”, издадено в София през 1920 г.

Кутинчев живее в столицата в една къща с проф. Асен Хр. Златаров (1885-1936) на улица „Чепино” № 5. Двамата ги свързва искрено приятелство и дългогодишно сътрудничество. И не на последно място – двамата са масони. Златаров основава издателство „Акация”, а Кутинчев е директор на издателството и издава библиотека „Наука и живот”. Известно време Ст. Кутинчев редактира и издава списание „Свободен зидар”. Последният публикува на страниците на списание „Български печатар” и в Списанието на Българското икономическо дружество.

Ст. Кутинчев е семеен. Има дъщеря Жечка, която работи като детски лекар и редактира списание „Нашата майка”.

Стилиян Кутинчев умира на 22 декември 1934 г. в София. Погребан е в Софийските централни гробища, в парцел 26, непосредствено до ген. Данаил Николаев, акад. Анастас Иширков, ген. Христо Луков и др.

Анастасия Маринова. Родена в Шумен на 10 юли 1895 г. Общо записване през учебната 1917-1918 г.

Жеко Маринов. Роден в Шумен на 15 юни 1884 г. Завършва подготовителен курс по право през учебната 1913-1914 г.; прави курсова работа по право – 1914-1915 г.

Асен Мицев. Роден в Шумен на 30 април 1889 г. Записва подготовителен курс по право през учебната 1913-1914 г.

Иван Неделчев. Роден в Шумен на 9 юни 1885 г. Учи последователно в подготовителен курс по право през 1903-1904 г.; първа година икономика и финанси – 1911-1912 г.; първа година икономика и финанси – 1912-1913 г.; първа година икономика и финанси – 1913-1914 г.

Марко Пенков Божилов е роден на 6/ 19 август 1877 г. в с. Дивдядово, Шуменско, днес квартал на Шумен. Той е последното, 11 дете на родителите си. Тук завършва основно образование и първи клас, а след това учи в педагогическото училище в Шумен. Веднага след завършването си 13 години е на учителското поприще. Работи в Троянско, после в Зайчино ореше, Новопазарско. По време на учителстването си в Невша, Провадийско той открива демонстративна бубарница и води курсове по бубарство с подкрепата на Варненската окръжна училищна инспекция и Варненската търговско-индустриална камара. Вероятно влага в това начинание и личен капитал, защото след това не успявайки да продаде близо 150 кг буби, претърпява значителни загуби и се разочарова. Известно време преподава в родното си село и с колегите си

взема участие при учредяването на земеделските дружби в края на XIX и началото на XX век. Ентузиазмът на младите скоро превръща дивядовската организация в крепост на земеделското движение в Северна България. Заедно със свои трима колеги всяка вечер в читалището организират ситуационни игри. Предварително всеки си избира партия – БРСДП (т. с.), БРСДП (ш. с.), БЗНС и БРДП и на диспута защитава нейната програма. Населението наблюдава пренията и има възможност да избере онази политическа формация, която най-много импонира на вижданията му. Едновременно с това се изнасят сказки по различни теми.

В началото на XX век със спестените пари от учителстването и с помощта на съпругата си Георгица (също учителка) записва право в Брюксел, Белгия. Преминува подготвителен курс по право – 1910-1911 г.; прави курсова работа по право – 1911-1912 г. и защитава дипломна работа по право – 1912-1913 г. (Despi-Meyer 1986: 362). За да бъде призната дипломата му в Царство България, се налага да държи допълнителна матура в гимназията в Разград. Започва работа като чиновник в Министерството на търговията, промишлеността и труда, където министър в периода 1913-1918 г. е шуменецът Жечо Бакалов. Четири години Пенков е юрист на шуменската банка. Взема участие в Първата световна война.

След войната става член на Адвокатската колегия на Царство България. Живее в Шумен, на ул. „Отец Паисий“ № 801 и има кантора на ул. „Граф Игнатиев“. Адвокатската професия не го удовлетворява предвид факта, „че трябва да живее за сметка на невежеството“. Затова и непрекъснато търси странични доходи и се включва в разнообразни полезни инициативи в Шумен. Адвокатства с малки прекъсвания до 1 януари 1950 г.

Марко Божилов развива активна обществено-политическа дейност. Известно време той членува в Радикалната партия и дори влиза в ръководството ѝ. При учредяването на Демократическия съговор в Шумен на 13 септември 1923 г. М. Божилов участва на първото заседание на Изпълнителния комитет на Околийското бюро на Съговора и става член на същото. Той е основател на дружество „Милосърдие“, което издържа старопиталище в града. Със съмишленици, без държавна или общинска помощ, на отдаденото им от Шуменска община място построяват приют за стари хора, който е пример за благотворителна частна инициатива. Божилов е уважаван дарител. През 1911 г. той подарява на шуменския музей една златна монета, която специалистите определят като ценна и рядка находка.

Известно време М. Божилов е публицист и редактор на шуменски периодични издания. Сред тях са: „Шуменска искра“, „Шуменско Слово“. Печата свои статии във вестниците „Обществен глас“, „Шуменска поща“, „Шуменска дума“, „Шуменски куриер“, „Шуменски общински вестник“ и др. Активно сътрудничи и на периодични издания в София и Варна – „Варненска поща“, „Черно море“, „Варненски куриер“ и др.

Дългогодишен окръжен съветник и член на Шуменската окръжна постоянна комисия. Като съветник има решаваща роля за водоснабдяването на безводното Лудогорие. Активен общественик – членува в Комитета за защита на мира, в Археологическото сдружение „Българска старина“.

Женен е. Има син Камен, роден на 17 септември 1910 г. с военно и юридическо образование. Камен създава семейство и има едно дете.

Марко Божилов умира на 6 май 1968 г. (Angelova 2015: 222-228).

Лука Рачев. Роден в Шумен на 14 май 1888 г. Записва подготвителен курс по право през учебната 1913-1914 г.

Райна Рачева. Родена в Шумен на 13 септември 1888 г. Записва първа година социални науки през учебната 1913-1914 г.

Тодор Димитров Скорчев. Родът Скорчеви е с богато минало и е един от най-старите в Тревненско. Преселници, представителите на фамилията се установяват в колибите около Трявна и възприемат прозвището „Скорчеви” (идваши от към Корча). Башата Димитър Петров Скорчев (1846-1921) поставя началото на шуменския клон на фамилията. Установява се в Шумен през 60-те години на XIX в. и се задомиава с Вичка Кърджиева (1853-1936). Препитава се с търговия. Семейството има трима сина – Тодор, Петър и Николай, и една дъщеря Ванча. Ванча Скорчева е родена през 1885 г. в Шумен, работи като учителка в столицата и не създава семейство. Умира през 1939 г. Тодор (1880-1916) завършва правни науки в Брюксел, Никола (1883-1963) за дълго свързва живота си с библиотеката на читалище „Архангел Михаил”. През 1909 г. той записва и учи четири години медицина в Гьотинген. До края на живота си работи в Шумен и в София. Петър (1881-1957) учи медицина в Инсбрук и Виена.

Тодор Димитров Скорчев е роден в многолюдно семейство на 22 януари 1880 г. в Шумен като първороден син. Завършва гимназия във Варна, след което продължава обучението си в чужбина. Три години учи и завършва право в Новия брюкселски университет – подготвителен курс по право – 1905-1906 г.; курсова работа по право – 1906-1907 г. и дипломна работа по право през 1906-1907 г. (Despi-Meyer 1986: 370). Още във Варна се запознава с Георги Бакалов и става социалист. А по време на следването си се сприятелява с Георги Плеханов.

Учи и в Женева, където среща свои другари от гимназията във Варна. Често те се събират в бирарията „Ландолт”, намираща се близо до университета и водят широка полемика за широкия социализъм на Янко Сакъзов и за тесния на Димитър Благоев. Сформират кръжок, в който влизат: Иван Радославов, Никола Стойнов, Роман Аврамов, Борис Симидов, Георги Рашев и най-младият – Ганчо Пенчев. В своите спомени за Женева и Брюксел Радославов отделя място за впечатленията си от Т. Скорчев:

„Тодор Скорчев беше интересна и богато надарена личност. Той беше извънредно трудолюбив като студент и имаше всестранни интереси. Той обещаваше много. Но негова черта беше и флегматичността, която беше предмет на шеги за приятелите му. Казваха, че това се дължало на една сърдечна драма. Но аз мисля, че това беше негова черта на характера, която стана причина и за следната куриозна случка: след завръщането си в България в 1906 г., Г. Бакалов, който го познаваше добре, го привлече към средата на либералите-социалисти в разгара на споровете им в партията и използва неговото сътрудничество в тези спорове. Но за да бъде сигурен, че Скорчев ще напише нещо по тях, заключи го в мансардната стая на квартирата си, отдето Скорчев излезе след като беше завършил работата, която беше обещал. Това беше една негова брошура, посветена на тази полемика, чисто заглавие не си спомням. С обявяването на Първата световна война той беше мобилизиран като офицер и ранен. След оздравяването му отново го изпращат на фронта, където в боевете при Бабадаг загива в 1915 година” (Radoslavov 1983: 89).

След завръщането си в родния Шумен работи като адвокат. Библиотекар е в периода декември 1911 – декември 1916 г. в читалище „Архангел Михаил”, днес НЧ „Добри Войников – 1856”. Убит е през декември 1916 г. по време на Първата световна война. В негова памет приятелят му и социалист Павел Байнов учредява

фонд „Паметник на д-р Тодор Скорчев”. Фондът е основан на 9 декември 1932 г. По волята на дарителя сумата в размер на 15 000 лв. трябва да се внесе в Българска земеделска банка. Щом нарасне на 30 000 лв., от лихвите на фонда трябва ежегодно да се закупуват съчинения по философски и социални въпроси за библиотеката на читалище „Архангел Михаил” (Dimitrova, 2008: 356).

Антон Стоянов. Роден в Шумен на 7 август 1888 г. Записва подготвителен курс по право – 1913-1914 г.

Никола Илиев Тодоров. Роден в Шумен на 11 февруари 1886 г. Не създава семейство. Подпоручик от 1905 г., поручик от 1908 г., капитан от 1912 г., майор от 1917 г. Служи във флота. Командир на миноносец. Началник на Дунавската флотилия с щаб в Русе и началник на учебната част във флота.

Учи в Брюксел, където записва подготвителен курс по право през учебната 1909-1910 г. и курсова работа по право – 1910-1911 г.

Александър Илиев Тодоров. Роден в Шумен на 2 март 1887 г. Подпоручик от 1906 г., поручик от 1909 г., капитан от 1913 г., майор от 1914 г. Служи във флота. Учи в Брюксел – подготвителен курс по право през учебната 1911-1912 г.; курсова работа по право – 1912-1913 и дипломна работа по право през 1913-1914 г. (Despi-Meyer 1986: 378). След дипломирането си работи като член на Втори полкови военен съд в София. Уволнен е на 15 декември 1920 г.

Сава Тодорова. Родена в Шумен на 29 март 1892 г. Записва подготвителен курс по право през 1911-1912 г.; курсова работа по право – 1912-1913 г. и дипломна работа по право през учебната 1913-1914 г.

Панайот Величков. Роден в Шумен на 8 септември 1876 г. Учи в Брюксел – първа година социални науки през учебната 1907-1908 г.; втора година социални науки през 1908-1909 г. и трета година социални науки през 1909-1910 г.

Христина Величкова. Родена в Шумен на 1 януари 1886 г. Учи в Брюксел – първа година социални науки през учебната 1911-1912 г.; втора година социални науки през 1912-1913 г. и трета година социални науки през 1913-1914 г.

Йордан Витанов. Роден в Шумен на 14 ноември 1890 г. Учи в Брюксел – подготвителен курс по право през учебната 1912-1913 г.; курсова работа по право през 1913-1914 г. и дипломна работа по право през 1914-1915 г.

Елена Витанова. Родена в Шумен на 19 юни 1892 г. Учи в Брюксел първа година социални науки през учебната 1912-1913 г.; втора година социални науки през 1913-1914 г.; трета година социални науки през 1914-1915 г.; трета година социални науки през 1915-1916 г.

Борис Любомиров Велев. Роден в Шумен на 29 юни 1887 г. Първоначално учи в Нов университет в Брюксел: първа година икономика и финанси през учебната 1907-1908 г.; втора година икономика и финанси – 1908-1909 г.; трета година икономика и финанси през 1909-1910 г.; подготвителен курс по право през 1910-1911 г. Успоредно с това е записан в университета в Лиеж през периода 1909-1911 г. (Despi-Meyer 1986: 382).

Борис е син на Любомир Велев (1859-1922), роден в Плевен. Започва работа в Шумен след Освобождението като агент на фирми. Тук се жени за Иванка (1860-1922). Имат три деца – Борис, Асен и Крум. Автор е на кратката книга „Бъдащност за прогреса и забогатяването на човека” (Шумен, 1902, 16 стр.). Почетен член е на Еснафския съюз в Шумен. Умира на 31 октомври 1922 г. (Angelova, 2011: 281).

Мирко Златев. Роден в Шумен на 17 февруари 1889 г. Записва подготвителен курс по право през учебната 1913-1914 г. (Despi-Meyer 1986: 384).

Най-ограничено е българското представителство в белгийските учебни заведения по изкуствата. Едва седем българи учат в Музикалната консерватория в Брюксел, като три от тях са жени. Шуменският представител е педагогът Коста В. Дюгмеджиев.

Коста Величков Дюгмеджиев (1869-1912) е член на голямата фамилия Дюгмеджиеви, на която Цариград дава образование на мнозина представители – на братята Илия и Димитър, на Фотина и Райна Башкалфова. Внук е на заможния и авторитетен чорбаджия Коста (Костаки) х. Великов (1810-1904) и първата му съпруга Йорданка. Дядо му е сред търговците, които със султански берат имат привилегията да търгуват в Османската империя и Европа, един от членовете на Шуменската българска община, дарител. За размерите на търговската му дейност свидетелства фактът, че построява безистен с 16 магазина. Неговият баща Величко има брат Петър и сестра Мария от същата майка. Величко Дюгмеджиев е собственик на чифлик в с. Кадъ (дн. Панайот Волов). Той се жени за Кириакица Радева. Кириакица е дъщеря на известния Ради Гьокчеренлиев – просветен и обществен деец, собственик на фабрика за бира и житна ракия и първи кмет на Шумен след Освобождението (1878). Дъщерята Фотина учи в Американския девически колеж (1881-1886). Освен нея и Коста, имат още две деца – Олга и София.

Коста е роден през 1869 г. Завършва Шуменското класно училище, след което продължава своето образование в Цариград. Баща му е заможен търговец и иска синът му да го наследи в семейния бизнес, затова го изпраща да учи в Робърт колеж. Още повече, че на млади години Коста има възможност да учи във Военномедицинското училище в Цариград, но преотстъпва мястото си на друг българин. В колежа Коста учи в периода 1885-1889 г. По това време тук са неговите съграждани Коста Т. Икономов, Васил и Иван Карамихайлови, Иван Т. Кърджиев, Ан. Петков, Христо Т. Попов, Д. Смядовски.

В запазените писма на Коста до баща си Величко младежът се оплаква все от липса на средства и не разказва за престоя си в Робърт колеж, нито за приятелите си. През учебната 1885- 1886 г. в Цариград са двете деца на търговеца Величко Дюгмеджиев – Коста и Фотина, която учи в АДК. Обикновено писмата и пакетите с дрехи и храна родителите изпращат по пощата, но понякога използват и услугите на Петраки, доведен брат на дядо им Костаки. При пътуванията си във връзка с търговските дела до Варна той чрез приятели и познати изпраща пригответо за децата на Величко Дюгмеджиев. Според мен юношата Коста е доста самостоятелен и своенравен и родителите му имат проблеми с него още докато е в Шумен. Податки за това намираме в кореспонденцията между Фотя и баща ѝ. В писмо с дата 7 януари 1885 г. до В. Дюгмеджиев тя пише:

„Буба, пазете го от лоши другари. Това е едно от нещата, които поправят или повреждат едного. И вий сами може да сте го забелязали у него, особено миналата година. Аз съм много пъти мислила за това и не мога да не го кажа. Аз Буба мисля, че той е много самостоятелен, което е друго, гдето лесно може да го развали, понеже той е още слабоумен и не може умно да управлява себе си. Смушавала съм се много заради това” (DA – Shumen).

В писмата си до Фотя баща ѝ Величко настоява тя да посети Коста в Робърт колеж. Коста обаче не се съгласява да бъде посетен в колежа, защото се притеснява и не познава още никого. Дали защото Коста е малък и все още му нямат достатъчно доверие, бащата настоява Фотина да поиска пари или моли за отсрочка относно плащането на таксата за второто полугодие на Коста в колежа.

След като приключва с учението в Цариград, Величко Дюгмеджиев изпраща сина си Коста в Брюксел да продължи обучението си, като изучава търговски науки. Синът обаче записва музика и става студент в Музикалната консерваторията в Брюксел, Белгия. Завършва Консерваторията, в която учат още Никола Ат. Абаджиев (1919) и Елена Хранова от Чирпан (1908, пеене).

Коста се завръща се в Шумен и започва работа като учител по пеене и цигулка в Шуменското мъжко педагогическо училище (1895). Сред основателите е на Музикално дружество „Гусла” (1896). Ръководи хор „Родни звуци” в периода 1902-1910 г., свири в „Пиано септет” (1906) и оркестъра на Велико Дюгмеджиев. Член е на настоятелството на читалище „Архангел Михаил” (1906-1908). Автор е на учебни помагала и ръководства за обучението по музика.

Коста Дюгмеджиев специализира църковно хорово пеене през 1901 г. в Санкт Петербург. Интереси има и в областта на църковната музика. Работи в Цариградската екзархия като учител по западно пеене в Духовната семинария и е диригент на църковния хор (1910-1912). За тази дейност в Цариград е награден с орден и златен часовник от цар Фердинанд. По време на престоя си в Цариград му гостува Андрей Анастасов Стоянов, по това време ученик в Робърт колеж.

Коста се жени за Величка Байнова. Имат дъщеря Елена и син Величко. Взема участие в Балканската война. Заболява от жълтеница и умира на 27 ноември 1912 г. (Angelova 2021: 129-133).

Сериозно българско присъствие има във Висшето военно училище (Академия на Генералния щаб) в Брюксел. Тук своето образование получават 14 български офицери, като четирима от тях са преместени в Торино. Сред възпитаниците на Висшето военно училище в Брюксел са Здравко Ст. Георгиев от София (1879), Стефан Гиков от Карлово (1875), Божко Дим. Икономов от с. Градец, Котленско (1895), Христо Василев Морфов (1894) и Тодор Дим. Кантарджиев (1893).

Сред учителите в Брюксел и Торино е и шуменецът генерал-майор **Коста Великов Каварналиев**. Той е роден на 1 февруари 1865 г. в семейство на търговец. Има трима братя. През 1882 г. е приет във Военното училище. Прекъсва обучението си заради Сръбско-българската война (1885), в която се отличава в боевете при Алдомировци, където командва трета рота на Пети дунавски полк. Затова е произведен в чин подпоручик и е награден с военен орден „За Храброст”, IV степен. Връща се да завърши военното си образование. Успешно завършва седмия випуск и веднага е назначен в IV артилерийски полк. Изпратен е да учи във Военната академия в Брюксел през 1897 г., където усвоява и френски език. След това специализира в Генералщабната академия в Торино, Италия. След завръщането си е офицер във Втори артилерийски полк във Враца. Автор е на „Упътвания за ръководителите на тактически занятия с офицерите”.

От 1907 г. е началник-щаб на Пета пехотна дунавска дивизия. Участва в Балканските войни. Ранен е в крака на 23 юни 1913 г., но не напуска бойното поле и няколко часа по-късно умира от кръвозагуба. Погребан е на брега на

Дойранското езеро, на малък хълм непосредствено на пътя до с. Валандово. Произведен е посмъртно в чин генерал-майор. През 1916 г. признателните българи изграждат паметник на мястото, където е погребан. Висок е седем метра с надпис „Полковник Каварналиев, загинал за свобода и родина, от 9-а Плевенска дивизия”. Паметникът е открит от полк. Борис Дрангов, а слово произнася Антон Страшимиров. Паметникът е взривен от титовите комунисти, възстановен е, но македонските власти не разрешават поставянето му. Затова е монтиран в Шумен. На 27 ноември 2009 г. президентът Георги Първанов го открива на тържествена церемония. На 1 август 2019 г. е възстановен и паметникът в Дойран.

Коста Каварналиев е женен. На 30 януари 1900 г. се венчава за Елена Попова, дъщеря на русенския поборник Стоил Попов. Имат две дъщери – Веселина, която става лекар, и Костадинка. Къщата на вдовицата е в София, на ул. „Елин Пелин” 19 (Chomparov I, 21: 424).

Медицина в Брюксел записва шуменецът **Иван Начов (Начев)**. Той започва да учи медицина в Женева през 1887 г., след което продължава в Брюксел до 1889 г. Стипендиант е на българската държава с годишна стипендия първоначално 1 600 лв., а след това 1 800 лв. (Tanchev, 1994: 123).

Лиеж

Лиеж е град в Белгия, разположен в източната част, на р. Мьоза. Той е едно от най-важните речни пристанища в Европа, което го превръща в транспортен и индустриален център на Източна Белгия. Лиеж е център на валонската (френскоговорящата) култура на Белгия. Открояват се църквите „Сент Пол”, „Сен Дени” и катедралата „Свети Павел”.

В белгийския град Лиеж съществува държавен университет, който води началото си от далечната 1816/7 г. В неговата структура влизат четири факултета – юридически, историко-филологически, медицински и по естествени науки. Чак през 1893 г. техническото училище, което дотогава е под шапката на Факултета по естествени науки, сформира нов Технически факултет. Титлите, които дава висшето училище, са „минен инженер” и доктор на политическите и административните науки, като до 1890 г. те имат само научна стойност. Постепенно се разширява изучаваното в областта на публичното право и на политическата икономика. Това дава възможност курсовете да се разделят на четири секции, където се присъждат степените на кандидат на политическите науки, лисансие и доктор на административните, а също и на политическите и социалните науки. През 1896 г. в Юридическия факултет се присъжда и научната степен лисансие на висшите търговски и на консулските науки (Tanchev 2001: 6).

Във висшето училище студентите могат да се дипломират в различни специалности. Сред специалностите са инженерство, математика, право, история, философия, естествени науки, политико-административни науки, медицина и фармация. Общият брой на училите тук българи е 93 (Tanchev 2001:14-15). Трима шуменци учат тук. Това са: Георги Владигеров, Жеко Иванов Попов и Борис Любомиров Велев.

Георги Владигеров. Роден през 1871 г. в Шумен. Завършва административни науки в Лиеж през 1891 г. Тук учат още Боян Бешков от Свищов (1892) и Васил Хр. Дочев от Карлово (1892).

Жеко Иванов Попов е роден на 14 февруари 1883 г. в Шумен. Завършва минно инженерство в Лиеж през 1906 г. Тази специалност в университета изучават също българите Кирил П. Белчев от Сливен (1907) и Дянко Караджов от Пловдив (1904).

Жеко Попов работи като инженер, главен инженер, технически директор и главен секретар на административния съвет на Мини Перник (1906-1929). Директор е в периода 1 ноември 1916 – 16 февруари 1920 г. Член е на Българското инженерно-архитектурно дружество. Умира в Перник на 20 юни 1929 г.

Борис Любомиров Велев е роден на 29 юни 1887 г. в Шумен. Учи в университета в Лиеж през 1909-1911 г. и завършва търговски науки през 1911 г. Продължава образованието си в Нов университет в Брюксел: първа година икономика и финанси – 1907-1908 г.; втора година икономика и финанси – 1908-1909 г.; трета година икономика и финанси – 1909-1910 г.; подготвителен курс по право – 1910-1911 г. (Despi-Meyer 1986: 382). Търговски науки тук учат още Никола Димчев от Дупница (1889) и Васил Хр. Дочев от Карлово (1892).

Борис Велев е син на Любомир Велев (1859-1922), роден в Плевен. Започва работа в Шумен след Освобождението като агент на фирми. Тук се жени за Иванка (1860-1922). Имат три деца – Борис, Асен и Крум. Автор на кратката книга „Бъдащност за прогреса и забогатяването на човека” (Шумен, 1902, 16 стр.). Почетен член е на Еснафския съюз в Шумен. Умира на 31 октомври 1922 г. (Angelova, 2011: 281).

Ганд (днес гр. Гент)

Днешният град Гент е разположен при сливането на реките Шелда и Лис в Западна Белгия и е център на провинция Източна Фландрия. Реките и каналите, които преминават през града, го разделят на множество малки острови, които са свързани помежду си с около 200 моста. Два от корабоплавателните канали свързват града със Северно море. Единият канал свързва северния край на града с пристанището Тернозейн, Холандия на р. Шелда, а вторият свързва Гент с Брюж и Остенде. Всичко това допринася градът да се превърне в един от най-важните търговски центрове в Северно море. На всеки пет години от векове в града се провеждат цветни панаири, които демонстрират постиженията на градинарите от района. Това допринася още през 1817 г. в града да отвори врати университет.

В белгийския град Ганд (днес Гент) действа университет, който дава широка многопрофилна подготовка – инженерство, архитектура, педагогика, право, физико-математика. Българите започват да се записват в учебното заведение от средата на 80-те години на XIX в. Министерство на народното просвещение изпраща в Ганд 19 стипендианти, насочвайки ги към технически специалности. Общият брой учили българи през разглеждания период е 158. Най-предпочитаната специалност е инженерството. Именно нея записва шуменецът Стефан Куртев.

Стефан Димитров Куртев. Роден е в Шумен на 1 декември 1874 г. Завършва Дивизионната учебна команда. Запасен подпоручик от 1901 г., подпоручик 1904 г., поручик 1913 г., капитан от 1 януари 1918 г. В опълчението е от 1920 г.

Служил е в Седми пехотен полк. Завършва инженерство в Ганд. Учи и в Брюксел. С него инженерство в Ганд учат също Никола Аллахвердиев от

Севлиево (1902), Димитър А. Марчев от Преслав (1890) и Богдан Морфов от Калофер (1894).

Другият шуменец, който следва в Ганд, е известният шуменски архитект Янаки Шамарджиев. С него тук учат Величко Цонев от Габрово, Владислав Янков от Силистра (1910) и Георги Лулчев от Панагюрище (1912).

Янаки Николов Шамарджиев е роден на 11 май 1864 г. в Шумен в многолюдно семейство. Бащата Никола Шамарджиев е търговец. Братята на Никола – Иван (1853-1940) и Станчо (1850-1892) – са поборници, участници в Сръбско-турската (1876) и Руско-турската война (1877/78 г.). След Освобождението те се препитават с търговия.

Янаки Н. Шамарджиев учи във Варненската реална гимназия и завършва архитектура в Ганд през 1889 г. Стипендиант е на българската държава в периода 1885-1889 г. с годишна стипендия първоначално в размер на 1 600 лв. След това тя става 1 800 лв. (Tanchev, 1994: 123).

Като архитект работи в Русе, Варна и София. Завършва постройката на старата мъжка гимназия в Шумен през 1910 г. и участва в строителната комисия на храм „Александър Невски” в София. Преправя плана на архитект Марсие за строежа на сградата на читалище „Архангел Михаил” в Шумен през 1895 г., като по това време работи в Русе.

Семеен е. Съпругата му е Паула М. Никович. Умира на 13 август 1937 г. от инфаркт. Почетен гражданин е на София, Шумен и Русе (Sto godini 1958: 199).

Жамблу

Жамблу е град в Южна Белгия, разположен в района на Валония. В града още през X век. Бенедектинското абатство открива монашеско училище. Абатството разполага с безценна база – манастир, библиотека, училище и то на кръстопътно място – в близост до римски път, до вода и върху най-плодородните земи. След Френската революция и промените в белгийското законодателство имуществото на абатството е продадено на търг. През 1861 г. всички сгради – изключително наследство, заобиколено с десетки хектари най-добра плодородна земя, става собственост на Университета по селскостопански науки в Жамблу. Той отваря врати на 8 януари 1861 г. под ръководството на Фокас Лежен. Първоначално обучението е три години, като в края на XIX се увеличава на осем семестъра. Интересна инициатива на ръководството на университета е изпращането на учениците във фермите на стаж под формата на „услуга във фермата”.¹

В белгийския град Жамблу функционира Агрономически институт. В него студентите получават висше земеделско образование. Българското присъствие тук се забелязва след 1900 г. Общо седем българи се дипломират тук, като единият от тях е шуменец. Сред завършилите са Добри Хр. Драганов от Кюстендил (1910) и Никола Атанасов от Плевен (1900).

Стефан Тончев е единственият шуменец, който завършва агрономство в Жамблу през 1907 г. (Tanchev 2001: 26).

¹ За историята на университета и снимката вж.: <https://www.gembloux.uliege.be/cms/c_4183858/fr/gembloux-historique> (status 17.04. 2022).

Анверс (днес гр. Антверпен)

Градът е най-старото белгийско пристанище, търговски център и родно място на велики личности като Рубенс, Ван Дайк и др. Той се намира в Северна Белгия, разположен е на р. Шелда, близо до Северно море и Брюксел. Най-интересната постройка от XIV-XV век е готическата катедрала, посветена на Дева Мария, заобиколена от кула с височина над сто метра. Именно в нея се съхраняват платна на фламандския художник Рубенс, който прекарва по-голямата част от живота си в Антверпен. Антверпен е не само град на живописата и архитектурните шедеври, но и център на книгопечатането.

В белгийския град Анверс функционира Висш търговски институт. Той е открит през 1852 г. и определено се явява пионер в това направление. В него могат да се обучават само младежи, навършили 16 години (по-късно 18 години), които имат завършено средно образование. Приемането става след полагане на приемен изпит, от който са освободени само завършилите средно търговско училище. Тези, които не отговорят на това условие, могат да преминаат „подготвителен курс“ към института.

На практика по това време в България има само едно търговско училище – това в Свищов с четиригодишен курс на обучение. Действат и търговски гимназии във Варна, Пловдив и София, които имат тригодишен срок на обучение. За да привлече българските студенти, ръководството на Анверския търговски институт обявява, че българските младежи ще бъдат приемани, ако са завършили най-малко четвъртокласно образование, тригодишно търговско училище, владеят френски и отчасти немски и английски език (Kostov 2005: 276, bel. № 5). Български студенти се записват в Анверския търговски институт през учебната 1884/1885 г. и в него се обучават около 200 души. За това допринася фактът, че до 1909 г. МНП легализира дипломите на студенти, завършили само три висши търговски училища в Европа: в Анверс, Брюксел и в Лайпциг.

Студентите се делят на две групи – редовни и свободни (слушатели). Редовните студенти учат целия двегодишен курс и при успешното му завършване се дипломират. За разлика от тях свободните студенти посещават лекции само по определени предмети и в края получават сертификат, удостоверяващ посещаването на съответните лекционни курсове.

Още през 1897 г. на страниците на списание „Поминок“ излиза обширна преводна статия, посветена на учебното заведение. Според нея през първите две години студентите изучават живи езици и получават знания по география, право и др. Полезни са практическите занятия по търговски операции, даже има тренажор – търговско бюро. В края на втората година се полага изпит и издържалите го получават диплом за лисансие. По време на третата година обучението се организира около курсове по административно, търговско, морско и международно право, комуникационни средства и, разбира се, усвояването на живи езици предвид спецификата на учебното заведение. След изпит в края на третата година обучаваните получават диплом за „лисансие във висша степен“ на търговските и консулските науки (Tanchev 2001: 9).

В института учат деца както на заможни фамилии, така и на средностатистически семейства. Тук се дипломира представителят на фамилията Бурови – Хараламби (Angelova 2001: 61-73).

Яков Бехар. Роден в Шумен. Завършва Висшия търговския институт в Анверс през 1909 г. Тук се обучават и завършват висшето си образование 20 българи през разглеждания период.

В периода от 1879 до 1912 г. в белгийски учебни заведения учат 39 младежи, родени в Шумен. Сред тях са девойките Христина Величкова и Елена Витанова. Няколко от тях учат в два или повече университета. Така Стефан Куртев учи в Нов и Стар университети в Брюксел, както и в Гент, Борис Л. Велев учи в Лиеж и Брюксел. Значителна част от тях се реализират в различни сфери на дейността – военни, чиновници, банкери, директори на институции. Завършили или не, те се завръщат в Родината, усвоили европейски езици и постиженията на западноевропейската цивилизация. Този голям брой, както и избраните от тях специалности, е ярко свидетелство за стремежа на шуменските младежи да получат високо образование и да положат усилия за модернизирването на Третата българска държава и на родния Шумен.

ЛИТЕРАТУРА

- Angelova 2001:** Angelova, R. Haralambi Burov i ideyata za obedinena Balgaria. // Makedonski pregled, kn. 4, 61-73 [Ангелова, Р. Хараламби Буров и идеята за обединена България. // Македонски преглед, кн. 4, 61-73].
- Angelova 2011:** Angelova, R. Minaloto na Shumen (1878-1912). Veliko Tarnovo: Faber [Ангелова, Р. Миналото на Шумен (1878-1912). Велико Търново: Фабер].
- Angelova 2015:** Angelova, R. Za targovskoto obrazovanie, za milosardieto ili za Marko Penko Bozhilov (1877-1968). – In: Balgaria v evropeyskata kultura, nauka, obrazovanie, religiya. Shumen [Ангелова, Р. За търговското образование, за милосърдието или за Марко Пенко Божилов (1877-1968). – В: България в европейската култура, наука, образование, религия. Шумен].
- Borisova 2005:** Borisova, V. Belgiya i Holandiya kakvito gi vidyah. Veliko Tarnovo: Pik [Борисова, Б. Белгия и Холандия каквито ги видях. Велико Търново: Пик].
- Chompalov 2021:** Chompalov, T. Generalite na Tretata balgarska darzhava (1878-1944). Tom I. Plovdiv [Чомпалов, Т. Генералите на Третата българска държава (1878-1944). Том I. Пловдив].
- DA – Shumen:** Darzhaven arhiv – Shumen, f. 639K, op. 2, a.e. 58, l. 42 [Държавен архив – Шумен, ф. 639K, оп. 2, а.е. 58, л. 42].
- Despi-Meyer 1986:** Despi-Meyer, A. Balgarskite studenti v dvata bryukselski universiteta (1870-1919). // Izvestiya na Darzhavnite arhivi. Tom 52, 293-385 [Деспи-Мейер, А. Българските студенти в двата брюкселски университета (1870-1919). // Известия на Държавните архиви. Том 52, 293-385].
- Dimitrova 2008:** Dimitrova, St. Shumenskiyat klon na familiyata Skorchevi. // Izvestiya na Spetsializiraniya muzey za rezbarsko i zografsko izkustvo Tryavna. Tom I. Varna [Димитрова, Ст. Шуменският клон на фамилията Скорчеви. // Известия на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство Трявна. Том I. Варна].
- Fotev 2002:** Fotev, G. Istoriya na sotsiologiyata. Tom II. Sofia: Trud [Фотев, Г. История на социологията. Том II. София: Труд].
- Kostov 2005:** Kostov, Al. Obuchenieto na balgarski mladezhi v belgiyski visshi targovski uchilishta do Parvata svetovna voyna. – In: Sbornik v pamet na Radoslav Popov. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov” [Костов, Ал. Обучението на български младежи в белгийски висши търговски училища до Първата световна война. – В: Сборник в памет на Радослав Попов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“].

- Manafova 1994:** Manafova, R. Inteligentsiya s evropeyski izmereniya. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski” [Манафова, Р. Интелигенция с европейски измерения. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Mihaylova, Yanchovska 2007:** Mihaylova, L., I. Yanchovska. Stranite v Evropa. Sofia: Zhar-Zhanet Argirova. [Михайлова, Л., И. Янчовска. Страните в Европа. София: Жар-Жанет Аргирова].
- Radoslavov 1983:** Radoslavov, Iv. Spomeni, dnevnitsi, pisma. Sofia: Balgarski pisatel [Радославов, Ив. Спомени, дневници, писма. София: Български писател].
- Shepot v korenite. Vtora kniga 2006:** Shepot v korenite. Vtora kniga za stariya Shumen. Shumen: Slavcho Nikolov i sie [Шепот в корените. Втора книга за стария Шумен. Шумен: Славчо Николов и сие].
- Sto godini 1958:** Sto godini Narodno chitalishte „Dobri Voynikov” Kolarovgrad 1856-1956. Yubileen sbornik. Sofia: Otechestven front [Сто години Народно читалище „Добри Войников” Коларовград 1856-1956. Юбилеен сборник. София: Отечествен фронт].
- Tanchev 1994:** Tanchev, I. Balgarskata darzhava i uchenieto na balgarite v chuzhbina 1879-1912. Sofia [Танчев, И. Българската държава и учението на българите в чужбина 1879-1912. София].
- Tanchev 2001:** Tanchev, I. Belgiyskiyat prinos v podgotovkata na balgarski spetsialisti s evropeysko obrazovanie (1878-1912). // Izvestiya na darzhavnite arhivi. Tom 81. Sofia [Танчев, И. Белгийският принос в подготовката на български специалисти с европейско образование (1878-1912). // Известия на държавните архиви. Том 81. София].